

Dr hab. Grzegorz Smyk prof. nadzw.

Lublin 30 kwietnia 2018 r.

Katedra Historii Państwa i Prawa

Wydział Prawa i Administracji

UMCS w Lublinie

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pana mgr Mariusza Oszczyka pt. „Rosja Aleksandrów i Mikołajów. Między liberalizmem a reakcją. Reformy i próby reform w Imperium Rosyjskim”, Warszawa 2017, ss. 1 - 399.

1. Problematyka badawcza.

Cesarstwo Rosyjskie aż do 1906 r. zachowało cechy charakterystyczne dla feudalnej monarchii absolutnej. Ustrój państwa rosyjskiego można określić w tym okresie jako scentralizowaną i nieograniczoną monarchię biurokratyczną. Instytucjonalną formą rosyjskiego absolutyzmu stało się – specyficzne tylko dla tego kraju - pojęcie monarchii „samodzierżawnej”, łączącej elementy publiczno – prawne z patriarchalnymi. Pod pojęciem „samodzierżawie” w nauce rosyjskiej rozumiano zarówno suwerenność zewnętrzną państwa jak i samowładną, nieograniczoną i niepodzielną władzę dziedzicznego cesarza, uprawnionego do bezpośredniej, osobistej ingerencji w stosunkach wewnątrzpaństwowych, działającego w sposób arbitralny i pozbawiony jakichkolwiek form kontroli. Oznaczało to, że cesarz był zarówno źródłem i zwierzchnikiem wszelkich władz państwowych, jak i to, że w wykonywaniu swej władzy nie był związany żadnymi – nawet ustanowionymi przez siebie – normami prawnymi i żaden akt jego władzy nie wymagał stanowczego współdziałania innego organu.

Niezmiennosc ustroju panstwa rosyjskiego w XIX w. nie wykluczala jednak przeprowadzania reform wewnetrznych, zmierzajacych do racjonalizacji struktur aparatu zarzadu panstwowego lub niwelujacych razace anachronizmy ustroju feudalnego. W pierwszej polowie tego stulecia, reformy objely jedynie organy zarzadu centralnego. Za panowania cara Aleksandra I zreorganizowano Senat Rzadzacy, utworzono Rade Panstwa i Komitet Ministrów, za administracje resortowa powierzono kierownictwu organow jednoosobowych - ministrom. O wiele glębszy charakter mialy reformy podjete za panowania Aleksandra II w drugiej polowie XIX w. Do najwazniejszych z nich nalezaly: reforma wloscianska, znoszaca poddaństwo osobiste chlopów, reforma wymiaru sprawiedliwosci, powolujaca po raz pierwszy w warunkach rosyjskich nowoczesne, niezawiste i niezalezne od administracji sadownictwo powszechne, oraz reformy samorzadowe. Pomimo niewatpliwiej wagi tych reform, zauwazyć nalezy, ze zadna z nich nie podwazala ani nie uszczuplala absolutnej wladzy cesarza. Reformy te uzupealnialy: rozpoczeta w pierwszej polowie XIX kodyfikacja praw Cesarstwa Rosyjskiego, oraz reforma szkolna i uniwersytecka oraz wojskowa - w drugiej polowie XIX. Rownolegle z przekształceniami instytucji i organow aparatu panstwowego, od czwartej dekady XIX stulecia rozpoczely sie dzialania unifikacyjne, ktore doprowadzily do likwidacji obrzadku unickiego w Cesarstwie (1839 r.) i Krolestwie Polskim (1875 r.), modyfikacji statusu prawnego szlachty na tzw, „ziemiach zabranych”, oraz zniesienia lub ograniczenia odrębnosci autonomicznych niektorych „okrain” Imperium, takich jak Krolestwo Polskie po 1863 r. czy Wielkie Księstwo Finlandzkie u schyłku XIX w.

Ostatni okres reform panstwa rosyjskiego przypadl na poczatek XX w. Pod wplywem wydarzen rewolucji 1905 r., car Mikołaj II zdecydowal sie na przyznanie spoleczeństwu podstawowych swobód obywatelskich, oraz ograniczenie swjej wladzy ustawodawczej przez powolanie ogólnopanstwowego organu przedstawicielskiego - Dumy Panstwowej. W konsekwencji, po 1906 r.

ustrój Rosji przybrał kształt monarchii ograniczonej, w której należąca do monarchy władza stanowienia prawa została częściowo uzupełniona współuczestnictwem Dumy Państwowej i Rady Państwa. „Prawa Zasadnicze Cesarstwa Rosyjskiego” w brzmieniu z 1906 r. ograniczyły cesarza nie tyle w zakresie, co w sposobie wykonywania niektórych funkcji ustawodawczych. Co prawda, każdy akt ustawodawczy cesarza wymagał odtąd kontrasygnaty prezesa Rady Ministrów lub właściwego ministra, ale nie rodziło to odpowiedzialności ministrów wobec parlamentu. Dumie i Radzie Państwa przysługiwało w takich wypadkach jedynie prawo interpelacji, o ile uważały takie akty za sprzeczne z obowiązującymi ustawami, ale i one nie niosły za sobą żadnych skutków politycznych czy prawnych, gdyż ministrowie byli odpowiedzialni jedynie przed cesarzem. Zatem „Prawa Zasadnicze” z 1906 r. nie rozstrzygnęły jednoznacznie czy cesarz pozostaje nadal jedynowładcą, a organy przedstawicielskie są wyłącznie jego organami doradczymi, czy też są reprezentacją społeczeństwa, równorzędną monarsze jako dzierżycielowi najwyższej władzy wykonawczej.

Sumując, w historii Rosji wiek XIX i początek następnego stulecia były zarówno okresem dynamicznych zmian wewnętrznych, jak i ścierających się – często skrajnych wobec siebie – propozycji przekształceń ustrojowych, które – niezależnie od efektów – świadczyły o fermentie umysłowym elit rosyjskich. Właśnie takiej problematyce, tj. reformom instytucji państwa rosyjskiego w XIX i początku XX w., poświęcona została recenzowana rozprawa doktorska Pana mgr Mariusza Oszczyka.

Tematem pracy doktorskiej Pana mgr Mariusza Oszczyka jest *„Rosja Aleksandrów i Mikołajów. Między liberalizmem a reakcją. Reformy i próby reform w Imperium Rosyjskim”*. Podstawowym zamierzeniem Autora, sygnalizowanym we Wstępie recenzowanego opracowania, jest: „(...) przedstawienie w sposób możliwie całościowy i kompleksowy przeprowadzonych reform w epoce aleksandrowsko – mikołajewskiej, z uwzględnieniem stanu wyjściowego, jaki istniał na początku dziewiętnastego

stulecia. Następnie w sposób chronologiczny i problemowy zostały przedstawione opracowane i proponowane koncepcje reform, próby ich wprowadzenia oraz reformy wprowadzone w życie (...)” (str. 3). Zatem należy przyjąć, że podstawowym zamierzeniem Autora było przedstawienie (analiza?) – w ujęciu chronologicznym – całego kompleksu reform projektowanych i przeprowadzanych w Imperium Rosyjskim w całym XIX i na początku XX w., w pełnym *spectrum* zagadnień mieszczących się w tej problematyce, wraz z ich genezą, sposobami wprowadzania lub przyczynami zaniechania oraz skutkami, jakie niosła za sobą ich realizacja. Przyznać należy, że jest to zadanie niezwykle ambitne, wymagające od badacza podejmującego takie wyzwanie, nie tylko rozległej wiedzy historyczno – prawnej, obejmującej wiadomości o strukturach i mechanizmach funkcjonowania monarchii rosyjskiej w całej jej złożoności, znajomości niezwykle bogatej literatury przedmiotu – tak rosyjskiej jak i obcej – ale przede wszystkim skonfrontowania dotychczasowego stanu badań i osiągnięć nauki w tym przedmiocie oraz krytycznej analizy źródeł historycznych. Trudności piętrzące się przed badaczem podejmującym niejako na nowo próbę prześledzenia i oceny reform przeprowadzanych lub projektowanych w Imperium Rosyjskim potęguje jeszcze fakt ich zróżnicowania, tak co do zasięgu terytorialnego, jak i zakresu rzeczowego i zasad poszczególnych regulacji (np. oddzielne regulacje reformy włościańskiej w centralnych guberniach Cesarstwa, w tzw. „guberniach zachodnich”, „guberniach małorosyjskich” czy w „guberniach nadbałtyckich”, i uwłaszczenie chłopów w Królestwie Polskim; pierwotne ograniczenie samorządowej reformy ziemskiej do tzw. „guberni wielkoruskich”, czy też reforma sądowa wprowadzana stopniowo w poszczególnych, wybranych częściach Imperium z daleko idącymi modyfikacjami i ograniczeniami – *vide* Królestwo Polskie, czy też „gubernie kaukaskie”, i in.). Osobną trudność analizy rosyjskich reform stanowi niejednorodność administracyjna, gospodarcza, społeczna i prawna poszczególnych terytoriów Imperium Rosyjskiego, a zwłaszcza problem jego tzw. „okrain”, wykazujących przez cały omawiany okres

daleko idące odrębności od politycznego „centrum” – Królestwo Polskie, Wielkie Księstwo Finlandzkie, tzw. „gubernie zachodnie”, Kaukaz, „gubernie syberyjskie”, „terytoria kozackie” i in. Świadomi tego byli badacze tej miary jak: L. Bazylow, I. Isajew, W. Czernucha, L. Jaśkiewicz, N. Jeroszkin, A. Korobowicz, R. Pipes, W. Serczyk, J. Sobczak, B. Szordykowska, D. Szpopper, P. Zajonczkowski i L. Gorizontow. Zwłaszcza fundamentalne prace L. Bazylowa, L. Gorizontowa oraz P. Zajonczkowskiego wydają się wyczerpywać w sposób wszechstronny i kompleksowy zagadnienie reform w carskiej Rosji w XIX i XX stuleciu. Zatem nowe podejście do tego zagadnienia może być uzasadnione albo nowymi ustaleniami wynikającymi z przeprowadzonej w sposób zgodny z warsztatem naukowym kwerendy archiwalnej lub z badań szczegółowych skutków reformatorskiej działalności „centrum” w konkretnych instytucjach lub terytoriach państwowych, albo – w oparciu o już istniejące w literaturze ustalenia w tej mierze – zmierzać do próby ich usystematyzowania, opisu i własnej, oryginalnej oceny. Tą ostatnią drogę wybrał Autor recenzowanego opracowania.

2. Konstrukcja pracy.

Praca składa się z pięciu rozdziałów merytorycznych poprzedzonych wstępem, w którym określono zakres przedmiotowy, terytorialny i czasowy rozprawy, jej podstawę źródłową, oraz założenia konstrukcyjne. Rozprawę wieńczy zakończenie, w którym podsumowano wyniki pracy Autora. Ponadto, praca zawiera wykaz wykorzystanej literatury przedmiotu. W konstrukcji pracy przyjęto kryterium problemowe, polegające na wyodrębnieniu poszczególnych zagadnień w osobne rozdziały i podrozdziały, wewnątrz których narracja ma w zasadzie charakter chronologicznej prezentacji wybranych przez Autora kwestii.

W Rozdziale I, zatytułowanym „*Struktura centralnych organów władzy*”, Autor podjął próbę zestawienia proponowanych w literaturze przedmiotu definicji, specyficznej dla ustroju monarchii rosyjskiej, instytucji samodzielnego, następnie przeszedł do opisu reform organów centralnych

Cesarstwa Rosyjskiego, począwszy od reform Aleksandra I aż do schyłku panowania Mikołaja II, wraz z omówieniem koncepcji przebudowy ustroju Imperium proponowanych w tym całym okresie zarówno przez czynniki oficjalne jak i przez ośrodki opozycyjne, tj. przez tzw. „dekabrystów” w trzecim dziesięcioleciu XIX w. Następnie, przedstawił sposób funkcjonowania systemu biurokratycznego w czasach panowania Mikołaja I, reformy Aleksandra II i III, oraz przemiany ustrojowe Imperium Rosyjskiego za panowania Mikołaja II w początkach XX w. Jak się wydaje, intencją Autora było przedstawienie – w ujęciu chronologicznym – ciągu wydarzeń historycznych dotyczących przekształceń ustrojowo – organizacyjnych zachodzących w obrębie organów centralnych władzy państwowej, co też Autor czyni z reporterską skrupulatnością. Jednakże, pewną wątpliwość budzi ujmowanie w jednym bloku problemowym reform centralnych organów władzy i administracji państwowej w pierwszej połowie XIX w. (Rada Państwa, Senat Rządzący, ministerstwa, ministrowie, Komitet Ministrów, Własna J. C. M. Kancelaria), projektów korekty ustroju państwa proponowanych w czasach Aleksandra II w drugiej połowie XIX w., które w żadnym wypadku nie doprowadziły do ograniczenia absolutystycznego systemu sprawowania władzy monarszej, z rzeczywistą i głęboką – jak na warunki rosyjskie – przebudową podstaw ustroju państwa w początkach XX stulecia (Prawa Zasadnicze z 1906 r., powołanie Dumy Państwowej). Ujmowanie całego ponad stuletniego okresu reformowania państwa rosyjskiego od 1802 r. do 1917 r. jako stałego ciągu zdarzeń zmierzających do określonego celu wydaje się dyskusyjne, gdyż geneza, okoliczności, warunki, zakres jak i skutki reform z czasów Aleksandra I, II i Mikołaja II miały odmienne przyczyny, cele i rezultaty. Pierwsze były próbą usprawnienia (unowocześnienia) zarządu państwem, drugie zmierzały do niwelacji najbardziej już jaskrawych przeżytków ustroju feudalno – absolutystycznego, ostatnie zaś były reakcją na powszechne niezadowolenie (bunt), pozbawionego podstawowych praw obywatelskich, społeczeństwa i jego elit. Zatem, wydaje się, że bardziej czytelne byłoby rozdzielenie tych zagadnień

w osobne rozdziały, co pełniej oddawałoby realia opisywanej epoki. Podobnie należałoby postąpić z zagadnieniem rozbudowy i form funkcjonowania biurokracji rosyjskiej za czasów panowania Mikołaja I (nie można zgodzić się z aktualnym brzmieniem tytułu podrozdziału 4: „*Budowa systemu biurokratycznego przez Mikołaja I i konsekwencje*”, gdyż budowę tego systemu rozpoczął w Rosji w XVIII w. Piotr I, a jego początki datują się co najmniej od 1722 r, tj. od „Tabeli o rangach”. System ten w swoich podstawowych założeniach przetrwał niemal bez zmian do końca caratu, modyfikowany jedynie – często gruntownie – przez następców Piotra w XVIII i XIX stuleciu).

Z zauważonych nieścisłości w Rozdziale I zwrócić uwagę należy, że IX i X warszawskie Departamenty Rządzącego Senatu powołano w Królestwie Polskim ukazem z 6 / 18 XI 1841 r. likwidującym II Radę Stanu Królestwa Polskiego, a nie jak podaje Autor w 1815 r. (str. 28),. Na str. 30 Autor twierdzi, że: „Projekt Speranskiego (...) zakładał utworzenie państwa prawnego (Rechtsstaat)”. Pojęcie Rechtsstaat wprowadził do języka prawniczego Robert von Mohl dwie dekady później, zaś Speranskiemu chodziło raczej o nadanie państwu rosyjskiemu charakteru *despotisme legal*, czyli monarchii absolutnej, której podstawy i zasady funkcjonowania określają reguły prawne, zakładające podział funkcji publicznych pomiędzy organy i instytucje państwowe działające na podstawie i w granicach prawa, z zachowaniem nadrzędnej pozycji ustrojowej nieodpowiedzialnego i niepodlegającego żadnej kontroli monarchy. Na str. 31 wkraść się błąd stylistyczny – jest: „Członkowie tego stanu mieli posiadać prawa cywilny i prawa polityczne uwzględnione od cenzusu” – powinno być: „Członkowie tego stanu mieli posiadać prawa cywilne, prawa polityczne uzależnione od cenzusu”.

Rozdział II, zatytułowany „*Struktura lokalnych organów władzy*” wychodzi od prezentacji podziału terytorialnego i struktury organów administracji lokalnej Imperium w początkach XIX w., następnie omawia projekty reform w tej dziedzinie proponowane przez Michaiła Speranskiego, i

ostatecznie kończy się opisem wprowadzenia i modyfikacji lokalnych (ziemskich) instytucji samorządowych w drugiej połowie XIX i początku XX w.

Podobnie jak w Rozdziale I, tak i w Rozdziale II, Autor przyjął założenie chronologicznego opisu wydarzeń związanych z funkcjonowaniem wybranej struktury administracyjnej państwa rosyjskiego – tym razem organów lokalnych, mieszając przy tym organy administracji rządowej z organami samorządowymi, co wprowadza pewien chaos w analizie prezentowanych zagadnień. Ponadto omawiając struktury poszczególnych pionów administracji lokalnej Autor nie zachowuje konsekwencji, np. opisując samorząd terytorialny ogranicza się jedynie do samorządu ziemskiego, pomijając samorząd miejski i wiejski (te omawia w rozdziale następnym poświęconym społeczeństwu rosyjskiemu). Ponadto nie zauważa, że obok organów zarządu lokalnego (rządowych i samorządowych) w Imperium występowały także organy zarządu terytorialnego, zorganizowane i funkcjonujące na odmiennych niż w guberniach centralnych zasadach – np. zarząd Królestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Finlandzkiego, Kaukazu i innych. W wywodach Autora dominuje więc „centralistyczny”, tj. widziany z perspektywy guberni wielkorosyjskich, ogląd struktur zarządu wewnętrznego państwa rosyjskiego w XIX i XX w. nieuwzględniający całej jego złożoności, różnorodności, a zwłaszcza odrębności zarządu lokalnego lub terytorialnego poszczególnych części składowych Imperium Rosyjskiego. Wydaje się, że bardziej przystające do tytułu rozdziału II byłoby wyodrębnienie w osobne podrozdziały i kompleksowe omówienie struktur organów administracji rządowej (zespolonej i niezespalonej), samorządowej (stanowej, ziemskiej, miejskiej i wiejskiej) oraz odniesienie się do odstępstw od schematu „wielkorosyjskiego” występujących na terytoriach „kresowych” Imperium.

Rozdział III recenzowanej pracy, zatytułowany *”Społeczeństwo rosyjskie – próby reform społeczno – gospodarczych”* koncentruje się na omówieniu statusu prawnego ludności wiejskiej i jego zmianą w następstwie zniesienia poddaństwa w czasach Aleksandra II i procesu likwidacji wspólnot wiejskich

zapoczątkowanych przez premiera Piotra Stołypina w początku XX w., a następnie na prezentacji reform miejskich, w szczególności na wprowadzeniu w wybranych miastach Cesarstwa instytucji samorządu miejskiego oraz przekształceń statusu prawnego uczelni wyższych ze szczególnym uwzględnieniem ich autonomii. Użyte przez Autora w tytule tego rozdziału sformułowanie „społeczeństwo rosyjskie” sugeruje – co potwierdza też lektura tekstu – że główną ośnową Jego wywodów będzie analiza statusu prawnego wyodrębnionych prawnie w osobne stany (sosłowija) grup społecznych zamieszkujących wewnętrzne („wielkoruskie”) gubernie Imperium. Założenie to byłoby uzasadnione, gdyby Autor skoncentrował się na omówieniu nie tylko statusu prawnego chłopów i mieszczan, ale także i szlachty i nowej klasy – robotników najemnych (ustawodawstwo fabryczne), czego ewidentnie w tym rozdziale brakuje. Ponadto, omawiając reformy wiejskie i miejskie Autor połączył zmiany położenia prawnego chłopów (zniesienie poddaństwa) z nowowprowadzonymi strukturami samorządowymi, które – jak wskazano wyżej – powiązane powinny być z zagadnieniem organizacji zarządu lokalnego (Rozdział II).

Rozdział IV, zatytułowany „*Kodyfikacja prawa i reformy sądownictwa*”, podzielona na dwa podrozdziały poświęcone odpowiednio: pracom kodyfikacyjnym i kodyfikacji prawa rosyjskiego, przeprowadzonej w czasach panowania Mikołaja I, oraz reformy wymiaru sprawiedliwości dokonanej w drugiej połowie XIX w. To najbardziej kompleksowy z rozdziałów pracy, obejmujący w zasadzie szerokie *spectrum* anonsowanego w tytule zagadnienia. Z obowiązku recenzenta zwrócić uwagę należy, że zabrakło w nim kwestii sądownictwa administracyjnego (lub raczej *quasi* sądowej kontroli decyzji administracyjnych), realizowanego w warunkach rosyjskich przez departamenty Senatu Rządzącego (zwłaszcza I i II) oraz tzw. „urzędy mieszane”, funkcjonujące w strukturach administracji gubernialnej. Ponadto na str. 231 Autor wymienia jako rodzaj sądów wprowadzonych po reformie z 1864 r. „sądy koronne”, gdy

zdaje się, że chodzi o sądy należące do pionu sądownictwa ogólnego – sądy okręgowe i izby sądowe. Ponadto, na str. 236 Autor opisując rosyjski kodeks karny z 1903 r. (tzw. „kodeks Tagancewa”) stwierdza, że został on wprowadzony w Imperium z tą datą, podczas gdy powszechnie wiadomym jest, że nigdy do tego nie doszło (kodeks ten wprowadzono jedynie w Królestwie Polskim i na „ziemiach zabranych” przez niemieckie władze okupacyjne podczas I wojny światowej).

Ostatni, Rozdział V recenzowanego opracowania, zatytułowany „*Narody Rosji a Petersburg*” sugeruje, że podjęto trud opisanie statusu prawnego oraz relacji politycznych wybranych narodów Imperium, tj. Polaków, Litwinów, Niemców, Żydów, ludów Kaukaskich, syberyjskich itd. w konfrontacji z oficjalną polityką narodowościową Petersburga. Jednakże, z lektury tego Rozdziału wynika coś innego. Faktycznie w Rozdziale V Autor podjął próbę analizy stosunku prawnego łączącego Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Finlandzkie z Cesarstwem Rosyjskim i na końcu dołączył do tego nurtu wywodów analizę stanowiska prawnego ludności żydowskiej. Zatem widać tu wyraźną niekonsekwencję i nieprzystawalność znacznej części wywodów Autor do literalnego brzmienia tytułu tego Rozdziału. Wydaje się, że właściwym byłoby potraktowanie kwestii narodowościowych i relacji politycznych pomiędzy „okrainami” Imperium w osobnych, skonstruowanych w sposób przemyślany rozdziałach.

Sumując, analizując konstrukcję wewnętrzną recenzowanej pracy oraz katalog zawartych w niej problemów badawczych można stwierdzić, że w zasadzie prowadzą one do realizacji postawionych we Wstępie celów, zaś wskazane w recenzji wątpliwości i uwagi, które nasuwają się po lekturze tekstu, mają charakter polemiczny i jako takie podlegają dyskusji.

3. Metody badawcze.

Wybrany przez Pana mgr Mariusza Oszczyka przedmiot badawczy, jakim jest deklarowana przez Niego wszechstronna analiza reform i prób reform instytucji politycznych, administracyjnych i społecznych Cesarstwa Rosyjskiego w XIX i początku XX stulecia oraz ich ocena z perspektywy współczesnej, wymaga od badacza zastosowania odpowiednich metod badawczych. Dla ustalenia genezy, przebiegu i skutków poszczególnych wydarzeń historycznych konieczna jest metoda historyczna, oparta na badaniach archiwalnych pozostałości aktowych instytucji i osób czynnie zaangażowanych w analizowany proces historyczny. Dla ustalenia formalnych podstaw działalności prawotwórczej organów zaangażowanych w badany proces historyczny konieczne jest zastosowanie metody formalno – dogmatycznej, polegającej na analizie i wykładni poszczególnych aktów prawnych, stanowiących podstawę badanej regulacji. Niestety Autor recenzowanego opracowania zrezygnował z wykorzystania zarówno metody historycznej („Z uwagi na ograniczone możliwości piszącego, wynikające z uwarunkowań zawodowych, zrezygnowano z dokonania kwerendy archiwalnej”, s. 11), jak i z metody formalno – dogmatycznej – w całej pracy nie ma ani jednego wskazania – poza odwołaniami do literatury – źródła powoływanego w tekście aktu prawnego, co należy uznać za element znacząco osłabiający wartość ustaleń i wywodów Autora. W konsekwencji, praca Pana mgr Mariusza Oszczyka nie mieści się w pełni w kategorii prac historyczno – prawnych, ale – ze względu na szeroką panoramę prezentowanych poglądów politycznych rosyjskich czynników politycznych epoki XIX i początku XX w. – zaliczyć ją można do prac historycznych, którym blisko do przedmiotu leżącego w kręgu zainteresowania doktryn polityczno – prawnych. Dominującą wyraźnie w całej pracy Pana mgr Mariusza Oszczyka jest metoda opisowa, polegająca na przedstawieniu, w układzie chronologiczno – rzeczowym, w miarę usystematyzowanych sekwencji kolejnych wydarzeń historycznych i analizie ich genezy, przebiegu i znaczenia, przeprowadzonej na podstawie ustaleń, dokonanych już przez wcześniejszych autorów zajmujących

się problematyka reform projektowanych i przeprowadzanych w państwie rosyjskim w XIX i XX w, zawartych w dostępnej literaturze przedmiotu. Zaletą tej metody jest z jednej strony konfrontacja (zestawienie lub usystematyzowanie) ustaleń dokonanych już przez innych badaczy i ich opinii odnoszących się do analizowanej instytucji lub problematyki, jak i możliwość polemicznych odniesień do ich ustaleń, co nadało wywodom Pana mgr Mariusza Oszczyka żywy i plastyczny charakter oraz potwierdziło umiejętności Autora interpretowania literatury przedmiotu.

4. Źródła i literatura.

Ze względu na rezygnację przez Pana mgr Mariusza Oszczyka z badań archiwalnych, podstawę Jego pracy doktorskiej stanowi w całości literatura przedmiotu, tak polska, rosyjska jak i anglojęzyczna. Reprezentuje ją ponad 300 pozycji bibliograficznych. Składają się na nią zarówno prace monograficzne, rozdziały w monografiach, jak i artykuły analityczne. Dobór ten, świadczący o dużym zaangażowaniu Autora i pasji w poszukiwaniu dorobku pisarskiego badaczy okresu reform państwa rosyjskiego, można uznać za wystarczający i odpowiedni dla prezentacji głównego nurtu wywodów Autora, choć – z obowiązku recenzenta – należy wskazać w nim pewne luki. Autor pominął takie opracowania dotyczące badanego przez Niego zagadnienia jak: E. Amburger, *Geschichte der Behordenorganisation Russlands von Peter dem Grossen bis 1917*, Leiden 1966; I. J. Andrejewskij, *Russkoje gosudarstwiennoje prawo*, Sankt Petersburg – Moskwa 1866; A. J. Awriech, *Stołypin i tritja Duma*, Moskwa 1968; A. W. Czernow, *Istoria gosudarstwiennych ucziżdzenij Rossiji do Wielikoj Oktiabrskoj Socjalisticzeskoj Riewolucji*, Moskwa 1965; W. G. Czernucha, *Wnutriennaja polityka carizma s sierediny 50 –m tych do naczała 80 – tych g. XIX w.*, Leningrad 1978; A. M. Dawidowicz, *Samodierżawie w epochu impirializma*, Moskwa 1975; A. Giza, *Michaił Katkow i jego znaczenie dla wzmocnienia absolutyzmu carskiego w Rosji w latach 1863 – 1888*, Zeszyty

Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 1988, nr 1; H. Głębocki, *Kresy Imperium. Szkice i materiały do dziejów polityki Rosji wobec jej peryferii*, Kraków 2006; tegoż, *Fatalna sprawa. Kwestia polska w rosyjskiej myśli politycznej*, Kraków 2000; A. d. Gradowski, *Nacząła ruskogo gosudarstwiennogo prawa*, Sankt Petersburg 1875; W. M. Gribowski, *Gosudarstwiennoje ustrojstwo i uprawlenije Rossijskoj Imperii*, Odessa 1912; W. W. Iwaniowski, *Ruskoje gosudarstwiennoje prawo*, Kazań 1895; P. E. Kazanski, *Włast' Wsierossijskiego Imperatora*, Odessa 1913; N. M. Korkunow, *Ruskoje gosudarstwiennoje prawo*, t. I i II, Sankt Petersburg 1908; B. E. Nolde, *Oczerki ruskogo gosudarstwiennogo prawa*, Sankt Petersburg 1911; B. Pares, *Russia and Reform*, London 1907; S. S. Tatiszczew, *Imperator Aleksandr II. Jego żizn' i carstwowanie*, Sankt Petersburg 1903; A. I. Wasilczikow, *O samouprawlenii. Srawnitielnyj obzor ruskich i innostrannyh ziemskich i obszczestwiennyh uczriedzienij*, t. Im – III. Sankt Petersburg 1870 - 1871; N. A. Zacharow, *Sistiema ruskogo gosudarstwiennogo prawa*, Nowoczerkassk 1912.

Zebrany przez Doktoranta materiał bibliograficzny został odzwierciedlony w odsyłaczach. Ogólnie aparat przypisów zamieszczonych w recenzowanym opracowaniu liczy łącznie 1948 takich odsyłaczy. W zdecydowanej większości są one przywoływane we właściwych miejscach i w zasadzie konstruowane prawidłowo, co dobrze świadczy o umiejętnościach warsztatowych Autora. Tym niemniej, zauważyć należy pewne niedociągnięcia w tej materii. Otóż, Doktorant przywołując w tekście dany akt prawny, stanowiący podstawę Jego wywodów, w odsyłaczu nie podaje źródła jego publikacji, jak nakazuje sztuka, ale zadowala się jedynie wskazaniem miejsca w literaturze i autora, który się na niego powołuje. Taki zabieg powoływania aktów prawnych – poza oczywistym brakiem warsztatowym, który powoduje, że akt prawny powoływany jest nie w postaci autentycznej, ale niejako „z drugiej ręki” – niesie też za sobą poważne ryzyko powtórzenia błędnych ustaleń lub nadinterpretacji dokonanych i opublikowanych przez pierwszego autora. Ryzyka tego można było łatwo uniknąć, odszukując i

identyfikując konkretny akt prawny, czy to w Swodzie Zakonow Rossijskoj Imperii, czy też W Połnom Sobraniju Zakonow Rossijskoj Imperii, które są powszechnie dostępne w bibliotekach, archiwach, a nawet w Internecie. Zastrzec należy jednak wyraźnie, że uchybienia te nie wpływają na ogólną ocenę ciągu narracji i ustaleń Autora, ale jako takie nie powinny być przez Niego przeoczone.

5. Konkluzje.

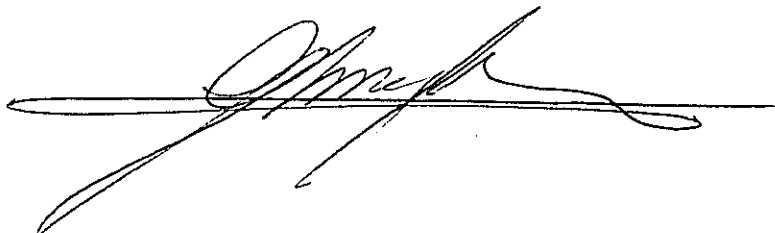
W konkluzji stwierdzam, że pomimo zauważonych niedociągnięć, że pozytywnie oceniam poziom merytoryczny rozprawy Pana mgr Mariusza Oszczyka. Treść Jego pracy jest adekwatna do tematu. Jej zaletą jest solidna podstawa bibliograficzna oraz szerokie (wręcz panoramiczne) tło faktograficzne. Dzięki wszechstronnym badaniom analitycznym Autora powstał oryginalny obraz przekształceń ustrojowych zachodzących w Imperium Rosyjskim pod wpływem reform w pierwszej i drugiej połowie XIX oraz początkach wieku XX. Rozprawę cechuje znaczny stopień ogólności, co ze względu na zakres przedmiotowy i chronologiczny recenzowanego opracowania jest w pełni uzasadnione. Autor umiejętnie dobiera i analizuje literaturę przedmiotu, obrazującą charakter i specyfikę opisywanego zagadnienia. Z tej perspektywy praca wnosi nowe spojrzenie na ustalenia dokonane w dotychczasowym stanie badań nad ustrojem państwa rosyjskiego w XIX i początkach XX w. Styl narracji nie budzi zastrzeżeń, język wywodów jest jasny a stosowana terminologia prawidłowa. Oceniana rozprawa doktorska Pana mgr Mariusza Oszczyka stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, jest potwierdzeniem ogólnej wiedzy teoretycznej i umiejętności warsztatowych Autora w zakresie nauk historyczno – prawnych, oraz przygotowania do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Konkludując, praca doktorska Pana mgr Mariusza Oszczyka spełnia wymagania określone art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach naukowych i tytule naukowym w

zakresie sztuki (Dz. U. z dnia 16 kwietnia 2003 r. Nr 65, poz. 595 ze zm.) i uzasadnia dopuszczenie go do dalszego toku postępowania w przewodzie doktorskim (art. 14 ust. 2 pkt. 3).

Lublin, 30 kwietnia 2018 r.

dr hab. Grzegorz Smyk, prof. nadzw.

A handwritten signature in black ink, written over a horizontal line. The signature is stylized and appears to be 'G. Smyk'.

